

Διδιαλεκτικές κοινότητες και γλωσσικό συνεχές: η περίπτωση της κυπριακής

Μαριάννα Κατσογιάννου, Ανδρέας Παπαπαύλου, Παύλος Παύλου, Σταυρούλα Τσιπλάκου
Πανεπιστήμιο Κύπρου

This paper constitutes an effort to elucidate some phenomena that seem to affect the contemporary Cypriot Greek dialect. On one hand, a restructuring of the classic diglossic pattern as described by Ferguson, and on the other hand a transformation of the (regional) dialect continuum to a stylistic continuum are witnessed. A preliminary division into registers within the Greek Cypriot dialect continuum is proposed and the theoretical considerations that need to be taken into account when attempting to distinguish among the various levels are mentioned. A number of theoretical and methodological issues that future experimental and longitudinal research will have to deal with are discussed. Finally, the parameter of the acquisition/learning of the High variety is being introduced as a criterion for both the delineation of the various levels of the continuum and as a criterion for the establishment of the linguistic profile of the bidialectal speaker.

Λέξεις-κλειδιά: διαλεκτικό συνεχές, διδιαλεκτικός ομιλητής, κοινωνική διγλωσσία, κυπριακή διάλεκτος

1. Το πλαίσιο της έρευνας

Από την εποχή που η γλωσσική διαφοροποίηση μεταξύ καθαρεύουσας και δημοτικής (ή, σύμφωνα με την ορολογία που θα ακολουθήσουμε στη συνέχεια, μεταξύ υπερκείμενης και υποκείμενης ποικιλίας της ελληνικής) κατατάχτηκε ανάμεσα στα πρωτοτυπικά παραδείγματα του φαινομένου της κοινωνικής διγλωσσίας (*diglossia*), οι σχέσεις μεταξύ δημοτικής και καθαρεύουσας εξελίχθηκαν σύμφωνα με τις προβλέψεις του Ferguson (1959), ακολούθησε δηλαδή η αναμενόμενη λειτουργική σύγκλιση των δύο ποικιλιών, και τελικά ως επίσημη γλώσσα του ελληνικού κράτους καθιερώθηκε η γλωσσική μορφή που σήμερα συνήθως αποκαλείται κοινή νέα ελληνική (KNE), ή, αλλιώς, *λόγια* ή *αστική* δημοτική (βλ. Τριανταφυλλίδης 1938, Horrocks 1997), ένας κώδικας βασισμένος στον προφορικό λόγο, με μορφολογικές, συντακτικές και, κυρίως, λεξιλογικές προσμίξεις από την καθαρεύουσα.

Μια από τις πιο ενδιαφέρουσες παραμέτρους αυτής της εξέλιξης είναι ότι η μορφή της γλώσσας που τελικά επικράτησε ανέλαβε και πάλι το ρόλο της υπερκείμενης ποικιλίας (*H*, σύμφωνα με την ορολογία του Ferguson), συνεχίζοντας έτσι την παράδοση της διγλωσσίας με νέους όρους. Παρόλο που η κατάσταση βρίσκεται υπό διαμόρφωση και η σχετική βιβλιογραφία δεν είναι ιδιαίτερα πλούσια, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η ΚΝΕ είναι σήμερα σε θέση να παίζει απέναντι στις τοπικές ποικιλίες της ελληνικής ένα ρόλο ανάλογο με αυτόν που έπαιξε παλιότερα η καθαρεύουσα απέναντι στη δημοτική (Σελλάτος 1973, Μοσχονάς 2002). Ο ρόλος αυτός ισχυροποιείται συνεχώς, κυρίως χάρη στην υιοθέτηση της ΚΝΕ από την εκπαίδευση και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, γεγονός που συμβάλλει σε σημαντικό βαθμό στην εξομείωση (*levelling*: βλ. Kerswill & Williams 2000, Kerswill 2003) των νεοελληνικών διαλεκτικών ποικιλιών. Η ενεργοποίηση του νέου αυτού διγλωσσικού σχήματος, με την κοινή στο ρόλο της υπερκείμενης ποικιλίας, θεωρήθηκε ως τώρα δεδομένη στην περίπτωση της Κύπρου.

Παρόλα αυτά, η περιγραφή της κοινωνιογλωσσολογικής κατάστασης της Κύπρου με τους όρους του κλασικού αυτού σχήματος, δεν επαρκεί για να συμπεριλάβει όλες τις πλευρές του φαινομένου που μας ενδιαφέρει. Τα σημαντικότερα σημεία διαφοροποίησης είναι η διάκριση ανάμεσα στην υπερκείμενη και στην υποκείμενη ποικιλία και η χρήση καθεμίας από αυτές. Πράγματι, ο όρος κοινωνική διγλωσσία αναφέρεται σε δύο γλωσσικούς κώδικες που (i) διακρίνονται με βάση σαφή κριτήρια σε όλα τα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης και (ii) χρησιμοποιούνται συστηματικά και με συνέπεια σε συγκεκριμένες περιστάσεις επικοινωνίας. Στην περίπτωσή μας, δεν ισχύει κανένας από τους δύο αυτούς όρους, τουλάχιστον όχι με τον κλασικό «στεγανοποιημένο» τρόπο διαχωρισμού που περιγράφει ο Ferguson. Το ζήτημα αυτό εντάσσεται στον ευρύτερο προβληματισμό της κοινωνιογλωσσολογίας, όπως αυτός διαμορφώθηκε από το Fishman μέχρι το Halliday, έτσι ώστε να λαμβάνεται υπόψη η έννοια της επικοινωνιακής περίπτωσης που καθορίζει τις επιλογές των ομιλητών και τις γλωσσικές πραγματώσεις που προκύπτουν από αυτές. Έτσι, έχει συχνά υποστηριχθεί ότι η κλασική διμερής διάκριση είναι υπερβολικά σχηματική και ότι ο ορισμός του Ferguson καλύπτει μέρος μόνο των πιθανών τύπων λειτουργικής εξειδίκευσης δύο γλωσσικών ποικιλιών (βλ. Gumperz 1981, Fishman 1980).

Για περιπτώσεις όπως αυτή της Κύπρου, όπου η γενετική συγγένεια σε συνδυασμό με τη δυναμική αλληλεπίδραση δύο γλωσσικών ποικιλιών αποκλείει τον αυστηρό καθορισμό καθεμίας από αυτές ως ανεξάρτητου συστήματος, είναι πλέον αποδεκτό ότι χρειάζεται ένας χαλαρότερος ορισμός της κοινωνικής διγλωσσίας. Παράλληλα όμως, η επαφή μεταξύ συστημάτων που συνδέονται και γενετικά, δυσχεραίνει την ακριβή περιγραφή της λειτουργικής διαφοροποίησής τους: στην πράξη, οι δύο ποικιλίες διαπλέκονται με τρόπο που αφενός οδηγεί στην εμφάνιση μεικτών πραγματώσεων και αφετέρου επηρεάζει

το λειτουργικό διαχωρισμό τους. Τα παραπάνω αποτελούν το γενικό πλαίσιο σε σχέση με το οποίο ορίζεται ο στόχος της παρούσας μελέτης, ο οποίος είναι διττός: (i) να εντοπιστούν οι γλωσσικές και κοινωνιογλωσσολογικές παράμετροι που καθορίζουν τη διαμόρφωση της σύγχρονης κυπριακής και (ii) να οριστεί το γλωσσικό προφίλ του διαδialeκτικού ομιλητή.

2. Διαλεκτικό συνεχές ή υφολογική διαφοροποίηση;

Η σύγχρονη κυπριακή μπορεί να χαρακτηριστεί ως ένα σύνθετο, δυναμικό σύστημα αποτελούμενο από ένα σύνολο ποικιλιών που δεν βρίσκονται σε μία απλή σχέση αθροιστικού τύπου, όπως αυτή που προτείνει η κλασική προσέγγιση των διαλέκτων ως συνόλων τοπικών υποποικιλιών ή «ιδιωμάτων» εκ των οποίων το κεντρικό ή μητροπολιτικό ορίζεται επίσης γεωγραφικά (βλ. Newton 1972). Σύμφωνα με την μεταφεργκιουσονιανή κοινωνιογλωσσολογική προσέγγιση (βλ., για παράδειγμα, Bickerton 1973, DeCamp 1971, Chambers & Trudgill 1998), ένα τέτοιο σύνολο περιγράφεται επαρκέστερα ως διαλεκτικό συνεχές (*dialect continuum*), στους δύο πόλους του οποίου βρίσκονται ένα ιδίωμα ή ένα σύνολο τοπικών ιδιωμάτων που ονομάζονται βασιλέκτοι (*basilects*) και μία πιο επίσημη ποικιλία που αναγνωρίζεται ως υψηλότερη, κοινή ή κυρίαρχη και στην οποία έχουν πρόσβαση, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, όλοι οι ομιλητές· η ποικιλία αυτή ονομάζεται ακρόλεκτος (*acrolect*).

Η θεωρία του συνεχούς προβλέπει ότι δεν υπάρχουν στεγανές και απόλυτες διαφοροποιήσεις μεταξύ βασιλέκτων και ακρόλεκτου, τόσο ως προς την κατάκτηση όσο και ως προς τη χρήση της γλώσσας. Στην πράξη, αυτό σημαίνει ότι ο ομιλητής έχει στο (ενεργό) του ρεπερτόριο και μέρος (κάποιας) βασιλέκτου και μέρος της ακρόλεκτου, με αποτέλεσμα η γλωσσική του παραγωγή να μην είναι αμιγής. Αν η ποσοτική ανάλυση καταδεικνύει ότι υπάρχουν τάσεις συνεμφάνισης συγκεκριμένων γλωσσικών χαρακτηριστικών τα οποία σχηματίζουν «νέφη» σε ορισμένες περιοχές του συνεχούς, τότε μπορούμε να μιλήσουμε για επίπεδα, τα οποία, χωρίς να ταυτίζονται με τα επίπεδα ύψους (*registers*), παρουσιάζουν σημαντικές αναλογίες με αυτά.

Στην περίπτωση της Κύπρου, ακρόλεκτος δεν μπορεί να θεωρηθεί η KNE με τη μορφή που έχει στην Ελλάδα. Υπάρχουν όμως δύο απόψεις, σύμφωνα με τις οποίες η ακρόλεκτος είναι:

- (i) Η κυπριακή μορφή της KNE, η οποία διαφέρει *συστηματικά* και σε όλα τα επίπεδα ανάλυσης από αυτήν που μιλιέται στην Ελλάδα (βλ. και Arvaniti 2002, Paparavlou 2004). Οι αποκλίσεις από την KNE (παράδειγματα: χρήση του ρήματος *αφυπηρετώ* αντί του *συναξιοδοτούμαι*, χρήση του επιρρήματος *ψες* με σημασία «χθες το βράδυ»), των οποίων οι ομιλητές δεν έχουν επίγνωση, καθιστούν την ποικιλία

αυτή αναγνωρίσιμη, ενώ παράλληλα επιτρέπουν σε ορισμένους ερευνητές να την χαρακτηρίζουν ως «επαρχιακή νόρμα» (Karyoleμου 2000).

- (ii) Η κυπριακή κοινή, που μπορεί να οριστεί ως ένα μεικτό υπερσύστημα με πολλές προσμειξείς από την ΚΝΕ και να χαρακτηριστεί ως η «αστική» ποικιλία της γλώσσας (Terakourafi 2004).

Οι δύο αυτές προτάσεις διαφοροποιούνται σημαντικά μεταξύ τους, κυρίως γιατί χρησιμοποιούν διαφορετικά κριτήρια προσδιορισμού της ακρολέκτου. Είναι φανερό ότι η πρώτη πρόταση δεν λαμβάνει υπόψιν το κριτήριο της κατάκτησης αλλά αποκλειστικά αυτό της συστηματικής χρήσης και της λειτουργικής διαφοροποίησης, με βάση το οποίο τοποθετεί μια κατά τεκμήριον μη φυσικά κατακτημένη ποικιλία εντός του διαλεκτικού συνεχούς. Αντίθετα, η δεύτερη πρόταση ορίζει ως ακρόλεκτο ένα μέρος του φυσικά κατακτημένου γλωσσικού συστήματος, και έτσι εγείρει το θεωρητικό ερώτημα του τι καθιστά το σύστημα μεικτό και αν και σε ποιο βαθμό ένα μεικτό σύστημα κατακτάται φυσικά και υπό ποιες προϋποθέσεις.

Ένα εξίσου καίριο θεωρητικό ερώτημα αναδύεται αν λάβουμε υπόψη τη σαφή πλέον τάση εξομοίωσης των τοπικών κυπριακών ιδιωμάτων και την επικράτηση της κυπριακής κοινής, φαινόμενο το οποίο συνδέεται κυρίως με τις δημογραφικές αλλαγές που επήλθαν μετά την τουρκική εισβολή του 1974. Αν και η σχετική βιβλιογραφία είναι εκ των πραγμάτων περιορισμένη (Karyoleμου & Ραυλού 2001), φαίνεται ότι οι νεότεροι ομιλητές αγνοούν, ή απλώς κατανοούν αλλά δεν χρησιμοποιούν, χαρακτηριστικά από τις γεωγραφικές βασιλέκτους των περιοχών από όπου κατάγονται. Ωστόσο, οι ίδιοι ομιλητές φαίνεται να είναι πεπεισμένοι ότι το ρεπερτόριό τους περιλαμβάνει τοπικά στοιχεία, τα οποία δηλώνουν ότι χρησιμοποιούν σποραδικά, όταν συνομιλούν με μεγαλύτερους ομιλητές, ή στην ανεπίσημη επικοινωνία μεταξύ συνομηλίκων, στην περίπτωση αυτή με παιγνιώδη, κυρίως, λειτουργία (για το στοιχείο του υπερδιαλεκτισμού στη νεανική κυπριακή *argot* βλ. Tsiplakou forth.). Τα δεδομένα αυτά οδηγούν στο ερώτημα αν και κατά πόσο είναι σκόπιμο στην περίπτωση της σύγχρονης κυπριακής, και ιδιαίτερα όταν πρόκειται για τον πληθυσμό των νεότερων και πιο μορφωμένων ομιλητών, να μετατοπιστεί η έμφαση από την έννοια του γεωγραφικού διαλεκτικού συνεχούς στην έννοια του κοινωνιογλωσσολογικού/υφολογικού συνεχούς, όπου οι δύο πόλοι αντιμετωπίζονται πλέον όχι ως τοπικά ιδιώματα (βασίλεκτοι) και ακρόλεκτος αλλά ως τα δύο ακραία επίπεδα ύφους.

3. Επίπεδα χρήσης της γλώσσας

3.1. Κριτήρια καθορισμού των επιπέδων

Τα πρώτα στοιχεία της απάντησης στο πιο πάνω τέτοιο ερώτημα προέρχονται από τους ίδιους τους ομιλητές, που αναγνωρίζουν ότι υπάρχουν πολλά επίπεδα, πολλές μορφές της κυπριακής τα οποία οι ίδιοι διακρίνουν, κατονομάζουν και σχολιάζουν με ποικίλους τρόπους. Αυτή η κατηγοριοποίηση σε επίπεδα βασίζεται αφενός στο βαθμό σύγκλισης (ή απόκλισης) που θεωρούν οι ομιλητές ότι παρουσιάζει η εκάστοτε γλωσσική παραγωγή με την ΚΝΕ και αφετέρου στην προσπάθεια που χρειάζεται από τους ίδιους για να επιτευχθεί μία τέτοια σύγκλιση. Οι ονομασίες που χρησιμοποιούνται για τις διάφορες αυτές μορφές της γλώσσας είναι αποκαλυπτικές, τόσο ως προς τα κριτήρια διάκρισης, όσο και ως προς τον αριθμό των επιπέδων. Στο ένα άκρο της κλίμακας έχουμε τα «βαρετά» κυπριακά που χαρακτηρίζονται από απλώς «χωρκάτικα» έως «πολλά» ή «τέλεια» χωρκάτικα και αντιπροσωπεύουν τον κώδικα προς αποφυγή, σε αντίθεση με τα «σωστά», «σισταρισμένα» ή «περιποιημένα» κυπριακά, που είναι σαφώς προτιμότερα. Όταν, επιπλέον, αυτά τα «σωστά» κυπριακά χρωματίζονται από την προσπάθεια φωνητικής και μορφολογικής προσαρμογής τους στην κοινή, ονομάζονται «ευγενικά», κάτι το οποίο δεν είναι απαραίτητα κολακευτικό («γιατί μιλάς ευγενικά;» δεν είναι πραγματολογικά απίθανη ερώτηση). Τα «καλαμαρίστικα»¹, τέλος, δεν είναι μόνο η ειρωνική ονομασία της κοινής αλλά και ο χαρακτηρισμός της κοντινότερης σε αυτήν μορφής της κυπριακής, η οποία, απαλλαγμένη από συγκεκριμένα τοπικά γνωρίσματα, χρησιμοποιείται σε πιο επίσημες περιστάσεις επικοινωνίας· είναι δηλαδή το υψηλότερο επίπεδο της κυπριακής, το οποίο έχει ως πρότυπο την κοινή. Το επίπεδο αυτό, που επιλέγεται σε συγκεκριμένες επικοινωνιακές περιστάσεις, είναι πάντα αναγνωρίσιμο από τους φυσικούς ομιλητές.

Η εικόνα συμπληρώνεται με την εμφάνιση αρνητικών στερεοτύπων που στιγματίζουν συγκεκριμένες μορφές της γλώσσας, όπως τα «τέλεια χωρκάτικα». Από τέτοιες γλωσσικές συμπεριφορές επίσης διαφαίνεται και το γεγονός ότι αυτό που οι ομιλητές αντιλαμβάνονται ως (κοινή) κυπριακή δεν ταυτίζεται με το ακραιφνώς διαλεκτικό μέρος του διαλεκτικού συνεχούς, αλλά με κάποιο ενδιάμεσο επίπεδό του σε σχέση με το οποίο άλλωστε αξιολογούνται οι διάφορες υποποικιλίες (ή *μεσόλεκτοι*). Έτσι, ένας τοπικός τύπος όπως *χέλω* (αντί *θέλω*) στιγματίζεται εξίσου με έναν τοπικό τύπο όπως *έχει* (αντί *έσει*), ο οποίος συμπίπτει με τον τύπο της ΚΝΕ, αποκλίνει όμως από την κυπριακή κοινή.

Πέρα όμως από τις απόψεις των ομιλητών, το ζητούμενο της παρούσας μελέτης είναι να απαντήσουμε στην ερώτηση «πότε θεωρούμε ότι ο ίδιος ομιλητής χρησιμοποιεί μία άλλη ποικιλία;» με γλωσσολογικά κριτήρια, διερευνώντας παράλληλα αν υπάρχουν τομές ανάμεσα στην επιστημονική προσέγγιση και στο γλωσσικό αίσθημα των ομιλητών όπως το περιγράψαμε παραπάνω. Ο καθορισμός τέτοιων κριτηρίων αντιπροσωπεύει ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον, αλλά και δυσεπίλυτο, θεωρητικό και μεθοδολογικό πρόβλημα. Όπως προαναφέραμε, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι πρόκειται για ερώτημα της ίδιας τάξεως με αυτό του καθορισμού διακριτών επιπέδων ύφους (*registers*) σε

μια μονόγλωσση κοινότητα. Στην περίπτωση των διδialeκτικών κοινοτήτων το πρόβλημα περιπλέκεται εξαιτίας του γεγονότος ότι τα όρια μεταξύ των διαφόρων ειδών λόγου και των επιπέδων ύφους είναι ρευστά, ιδιαίτερα στη μη προσχεδιασμένη, φυσική προφορική επικοινωνία, όπως ακριβώς είναι ρευστά και τα όρια μεταξύ διακριτών επικοινωνιακών καταστάσεων.

Η θεωρητική μας πρόταση στηρίζεται στην ιδέα ότι όταν ο διδialeκτισμός που επικρατεί σε μία γλωσσική κοινότητα θέτει στη διάθεση των ομιλητών τύπους φωνολογικά, συντακτικά και/ή σημασιολογικά ισοδύναμους –ή σχεδόν ισοδύναμους–, η επιλογή καθενός από αυτούς μπορεί να συνδέεται με διαφορετικό επίπεδο γλώσσας ή γλωσσικής χρήσης. Έτσι, οι ισοδύναμες δομές μπορούν να μελετηθούν ως μεταβλητές (*variables*) με την σημασία που έχει ο όρος στην κοινωνιογλωσσολογία, όπου μεταβλητή είναι ένα γλωσσικό στοιχείο που μπορεί να πραγματώνεται με διάφορες μορφές, ανάλογα με το κοινωνιογλωσσολογικό προφίλ του ομιλητή και το επίπεδο χρήσης (Labov 1980). Η πρόταση αυτή ενέχει το βασικό πρόβλημα ότι μπορεί μεν η κοινωνιογλωσσολογικές συνθήκες να θέτουν στη διάθεση των ομιλητών μια πληθώρα ισοδύναμων τύπων, αυτό όμως δεν σημαίνει ότι οι ομιλητές έχουν όλες τις δυνατές επιλογές στο ενεργητικό τους ρεπερτόριο. Για να αντιμετωπιστεί ένα τέτοιο πρόβλημα, περιορίζουμε τη σύγκριση σε σύνολα ισοδύναμων τύπων τα οποία συγκεκριμένες ομάδες ομιλητών κατέχουν εξίσου καλά, έτσι ώστε η διάκριση των επιπέδων να γίνεται με βάση τις μεταβλητές που περιέχονται σε αυτά.

Με τον τρόπο αυτό αντιμετωπίζουμε μία σειρά από μεθοδολογικά προβλήματα που συνδέονται αφενός με τον καθορισμό των προς εξέταση μεταβλητών² και αφετέρου με τον εντοπισμό των στοιχείων που δεν μπορούν να θεωρηθούν μεταβλητές και πρέπει να εξαιρεθούν από τη μελέτη των επιπέδων χρήσης της γλώσσας. Αυτά τα τελευταία είναι κυρίως λεξιλογικά στοιχεία που προέρχονται από την ΚΝΕ και μπορούν να χαρακτηριστούν ως εσωτερικά δάνεια. Για παράδειγμα, λέξεις όπως *διοίκηση*, *πρόσφυγας*, *πανεπιστήμιο* χρησιμοποιούνται στην κυπριακή χωρίς να θεωρείται ότι χαρακτηρίζουν το λόγο του ομιλητή, με κριτήριο το γεγονός ότι δεν αποτελούν αντικείμενο επιλογής του σε σχέση με άλλες, διαλεκτικές λέξεις: έτσι, η παρουσία τους θεωρείται ουδέτερη, με την έννοια ότι στην περίπτωσή τους ο διδialeκτικός ομιλητής χρησιμοποιεί στοιχεία της κοινής αφενός αναγκαστικά και αφετέρου με τρόπο τον οποίο ο ίδιος αντιλαμβάνεται ως ουδέτερο ή ακόμη και φυσικό³. Η αβίαστη ενσωμάτωση τέτοιων στοιχείων στο σύστημα της κυπριακής εκφράζεται και από το γεγονός ότι η παρουσία τους αποτελεί μία γενική συνθήκη που κατά κάποιον τρόπο διατρέχει όλα τα επίπεδα χρήσης της γλώσσας.

Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε μία πρώτη προσέγγιση των προβλημάτων της γλωσσικής ανάλυσης που αναφύονται κατά την προσπάθεια εφαρμογής μίας

τέτοιας πρότασης. Στόχος είναι, αφενός να καταλήξουμε στην ακριβέστερη δυνατή περιγραφή της διάκρισης σε επίπεδα όπως αυτή λειτουργεί στη συγχρονική μορφή της κυπριακής και αφετέρου να θεωρητικοποιήσουμε την περιγραφή μας καθορίζοντας μία σειρά από κριτήρια που θα μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε σαν σταθερούς δείκτες αναγνώρισης κάθε επιπέδου.

3.2. Εντοπισμός μεταβλητών και διάκριση επιπέδων

Ο εντοπισμός φωνητικών και φωνολογικών μεταβλητών είναι ένα αρκετά σύνθετο πρόβλημα, καθώς η ισοδυναμία δεν έχει πάντοτε την ίδια σημασία στο πλαίσιο του γλωσσικού συστήματος, αλλά εκφράζεται και πραγματώνεται με διαφορετικούς τρόπους. Σε ορισμένες περιπτώσεις βρίσκουμε πραγματικές κοινωνιογλωσσολογικές μεταβλητές, δηλαδή στοιχεία με πολλαπλές ισοδύναμες πραγματώσεις των οποίων η επιλογή είναι «ελεύθερη» – με την έννοια ότι δεν υπαγορεύεται από αναγκαιότητες του γραμματικού συστήματος. Στις περιπτώσεις αυτές, οι ομιλητές επιλέγουν την πραγμάτωση που θα χρησιμοποιήσουν με βάση το επίπεδο στο οποίο θέλουν να τοποθετήσουν την ομιλία τους.

Για παράδειγμα, θεωρείται δεδομένο ότι ο τσιτακισμός αποτελεί χαρακτηριστικό διαλεκτικό γνώρισμα και ότι το φώνημα /κ/ πραγματώνεται ως [k] πριν από [a], [ɔ], [u] και ως [tʃ] πριν από [i] και [ε]. Παράλληλα όμως, η πραγμάτωση [c] αντί [tʃ] είναι αποδεκτή σε αυτό το περιβάλλον για ένα μεγάλο μέρος του λεξιλογίου, π.χ. [tʃε] ή [ce] και, με αποτέλεσμα τα [tʃ] και [c] να εμφανίζονται ως αλλόφωνα σε σχέση ελεύθερης εναλλαγής, με άλλα λόγια ως πραγματώσεις μιας κοινωνιογλωσσολογικής μεταβλητής. Μπορούμε λοιπόν να θεωρήσουμε ότι με την επιλογή του αλλοφώνου [c] ενεργοποιείται η δυνατότητα σηματοδότησης ενός επιπέδου ύψους διαφορετικού από τα «χωρκάτικα». Το ίδιο ισχύει και για τα αλλόφωνα [ç] και [ʃ] του φωνήματος /x/ τα οποία εμφανίζονται πριν από τα φωνήεντα [i] και [ε], π.χ. [ˈçi] και [ˈfi] έχει.

Σε άλλες περιπτώσεις όμως, η επιλογή ενός αλλοφώνου που φαινομενικά βρίσκεται σε σχέση ελεύθερης εναλλαγής με κάποιο άλλο, υπόκειται σε συστηματικούς περιορισμούς. Αυτό ισχύει, για παράδειγμα, για το φθόγγο [ʃ] ο οποίος δεν είναι αλλόφωνο μόνον του φωνήματος /x/, αλλά και του /s/: σε συλλαβή /siΦ/ (δηλαδή αποτελούμενη από /s/ + άτονο /i/ + φωνήεν), το /s/ πραγματώνεται ως [ʃ], π.χ. /tetraˈkɔʃia/ [tetraˈkɔʃa] τετρακόσια. Έτσι, οι πραγματώσεις [traˈkɔʃa], [tetraˈkɔʃa] κλπ. εμφανίζονται ανεξάρτητα από το υφολογικό επίπεδο των υπολοίπων στοιχείων μίας πρότασης. Αυτό συμβαίνει ακόμα και σε συνθήκες που απαιτούν να «καλαμαρίσει» ο ομιλητής, γιατί οι περιορισμοί προέρχονται από το ίδιο το σύστημα. Με άλλα λόγια, η δυνατότητα εναλλαγής μεταξύ [s] και [ʃ] δεν ισχύει στο πλαίσιο του διαλεκτικού συνεχούς: η εμφάνιση της πραγμάτωσης [tetraˈkɔʃa] της ΚΝΕ στο λόγο κάποιου ομιλητή δεν αποτελεί αλλαγή επιπέδου χρήσης της γλώσσας, αλλά σηματοδοτεί τη

μετάβαση έξω από τα όρια του συνεχούς – κάτι που δεν ισχύει για τα παραδείγματα της προηγούμενης κατηγορίας όπως π.χ. η επιλογή του [εξι] αντί [εξι].

Ως προς τη μορφολογία και τη σύνταξη είναι, φαινομενικά τουλάχιστον, ευκολότερο να εντοπίσουμε επιλογές που συνδέονται με την αλλαγή γλωσσικού επιπέδου, δεδομένου ότι, αντίθετα από τη φωνητική και τη φωνολογία, η μορφολογία και η σύνταξη της ΚΝΕ διδάσκονται στο σχολείο και ο μέσος μορφωμένος ομιλητής έχει στη διάθεσή του μία μεγάλη σειρά από διακρίσεις που μπορεί να χρησιμοποιήσει ως μεταβλητές των οποίων η συνδυαστική (και στατιστικά σημαντική) χρήση αντιστοιχίζεται με διάφορα επίπεδα χρήσης της γλώσσας.

Για να δώσουμε ένα απλό παράδειγμα από το χώρο της μορφολογίας, οι διαλεκτικοί τύποι των αρνητικών μορίων *δεν* και *μην* είναι, αντίστοιχα, *εν* και *μεν* και οι εναλλαγές *δεν/εν* και *μην/μεν* εξαρτώνται από το επίπεδο στο οποίο στοχεύει ο ομιλητής. Με τέτοια δεδομένα, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι τα δύο άκρα του συνεχούς ορίζονται από την αποκλειστική χρήση της μίας ή της άλλης κατηγορίας και να καθορίσουμε τα ενδιάμεσα επίπεδα με ποσοτικά κριτήρια, ανάλογα δηλαδή με τη συχνότητα εμφάνισης κάθε τύπου, η οποία «χρωματίζει» σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό τη γλωσσική παραγωγή του ομιλητή.

Σε άλλες περιπτώσεις, έχουμε γλωσσικά στοιχεία που διαθέτουν όχι μόνο δύο, αλλά και τρεις, ακόμη και τέσσερις διαφορετικές πραγματώσεις. Έτσι, μπορούμε να ιεραρχήσουμε π.χ. σειρές από συντακτικά και σημασιολογικά ισοδύναμους τύπους όπως:

1. *επήα – επήγα – πήγα*
2. *εκάμασιν – εκάμα(ν) – έκαμαν – έκαναν*

των οποίων η επιλογή υποδηλώνει διαφορετικά, ιεραρχημένα επίπεδα χρήσης της γλώσσας. Άλλα παραδείγματα τέτοιων μορφολογικών μεταβλητών είναι:

- οι συνηρημένες ή ασυναίρετες ενεστωτικές ρηματικές καταλήξεις, π.χ. *πεινώ* και *πεινάω*,
- οι καταλήξεις του τρίτου πληθυντικού του ενεστώτα, π.χ. *πεινούν* και *πεινούσιν*,
- η παρουσία ή απουσία αύξησης στους παρελθοντικούς χρόνους, π.χ. *πέινασα* και *επέινασα*,
- ο σχηματισμός της γενικής πληθυντικού με μορφολογία αιτιατικής, π.χ. *το στρατόπεδο τους Εγγλέζους* και *το στρατόπεδο των Εγγλέζων* ή *τα κονδύλια τους ερευνητές* και *τα κονδύλια των ερευνητών* κλπ.

Με τον ίδιο τρόπο εντοπίζουμε και τις μεταβλητές στο συντακτικό επίπεδο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ισοδυναμίας μπορούμε να θεωρήσουμε εδώ την εναλλαγή πρόκλισης/έγκλισης, η οποία μπορεί να εμφανίζεται ακόμη και

συνεχόμενα στο λόγο, όταν έχουμε επανάληψη, όπως στην πρόταση που ακολουθεί:

3. *Δουλεύει τώρα στην τράπεζα τζιαι αρέσκει της, της αρέσει πολύ.*

Κοινωνιογλωσσολογική μεταβλητή μπορεί να θεωρηθεί επίσης ο σχηματισμός των ερωτήσεων μερικής αγνοίας, οι οποίες στην διαλεκτική τους μορφή εμφανίζονται ως δισχιδείς προτάσεις (*clefts*), με αποτέλεσμα να έχουμε εναλλακτικές πραγματώσεις όπως:

4. *πκοιος έμπου ήρτε(ν); ή πκοιος ήρτε(ν);*

Στην ίδια κατηγορία ανήκει και η επιλογή που ενεργοποιείται για τη συντακτική δήλωση της εστίασης, η οποία μπορεί να πραγματωθεί είτε με δισχιδή πρόταση, π.χ. *εν ο Γιαννής που ήρτε(ν)*, είτε με απλή μετακίνηση του στοιχείου στο οποίο αφορά η εστίαση, π.χ. *ο Γιαννής ήρτε(ν)*, κατά το πρότυπο της ΚΝΕ.

Για να δώσουμε μία πληρέστερη εικόνα του θέματος, πρέπει να υπογραμμίσουμε το γεγονός ότι οι πραγματώσεις που μπορούμε να καταγράψουμε πολλαπλασιάζονται, γιατί οι (περισσότερες από μία) τιμές της κάθε μεταβλητής συνυπάρχουν και συνεμφανίζονται στο λόγο με τις (περισσότερες από μία) τιμές άλλων μεταβλητών. Για παράδειγμα, καθένα από τα στοιχεία μίας πρότασης όπως *πκοιος ήρτε(ν)*; διαθέτει και άλλες πραγματώσεις (*ποιος, ήρθε(ν)*), των οποίων ο συνδυασμός μπορεί να δώσει μία σειρά από διαφορετικές προτάσεις, που δεν είναι ισοδύναμες ως προς τη διάκριση των επιπέδων. Αυτό συμβαίνει, όπως δείξαμε και πιο πάνω, γιατί κάθε πραγμάτωση αφενός μπορεί να εξαρτάται (ή όχι) από το σύστημα και αφετέρου μπορεί να είναι (ή όχι) αντιληπτή και αναγνωρίσιμη από τους ομιλητές ως στοιχείο που χαρακτηρίζει ένα συγκεκριμένο επίπεδο της γλώσσας.

Με βάση όλα τα παραπάνω, μπορούμε να καθορίσουμε σύνολα ισοδύναμων τύπων με στόχο να εξετάσουμε κατά πόσον κάθε τέτοιο σύνολο είναι εσωτερικά ιεραρχημένο με τρόπο που να παραπέμπει σε διαφορετικό, διακριτό επίπεδο γλωσσικής χρήσης. Ακολουθώντας την πρόταση του Ραπαρνίου (2004), μπορούμε να προτείνουμε πέντε τουλάχιστον επίπεδα, τα οποία παρουσιάζουμε με βάση τα πιο κάτω παραδείγματα:

5.	[endʒe'iatɔn]
[puembue'pies?]	Εν τζιαι εία τον.
Πού έμπου επήγες;
6.	[endʒe'idaɔn]
[puembue'rijes?]	Εν τζιαι είδα τον.
Πού έμπου επήγες;
7.	[endɔn'ida]
[pu'e'rijes?]	Εν τον είδα.
Πού επήγες;
8.	[dendɔn'ida]
[pu'e'rijes?]	Δεν τον είδα.
Πού επήγες;
9.	[dendɔn'exɔdi]
[pu'rijes?]	Δεν τον έχω δει.
Πού πήγες;

Στο πλαίσιο της επικοινωνιακής πράξης, τα επίπεδα αυτά συνυπάρχουν με την μορφή της KNE για την οποία αναφέραμε πιο πάνω ότι, ως «επαρχιακή νόρμα» της ελληνικής γλώσσας, δεν αποτελεί μέρος του διαλεκτικού συνεχούς⁴.

Ακόμη όμως και με αυτό τον περιορισμό, ο διαχωρισμός σε επίπεδα χρήσης δεν είναι τόσο απλή υπόθεση: στην πράξη, οι περιπτώσεις όπου οι πραγματώσεις μιας μεταβλητής παρουσιάζουν αντιστοιχία ένα προς ένα με τα επίπεδα χρήση/ύφους είναι πολύ σπάνιες. Επιπλέον, συχνά είναι δύσκολο για τους ομιλητές να αναγνωρίσουν ποια πραγμάτωση αντιστοιχεί σε ποιο επίπεδο, πράγμα που ισχύει ιδιαίτερα για τα ενδιάμεσα επίπεδα. Και, το κυριότερο, συχνά οι διακρίσεις είναι καθαρά ποσοτικές, εφόσον μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι σε όλα τα επίπεδα εμφανίζονται όλα τα χαρακτηριστικά που ανήκουν στο σύστημα της γλώσσας. Έτσι, δεχόμαστε ότι η διαφοροποίηση είναι ποσοτική γιατί αυτό που αλλάζει είναι η συχνότητα εμφάνισης κάθε χαρακτηριστικού, η ακόμα και ο στατιστικός συσχετισμός της εμφάνισης κάποιου χαρακτηριστικού με κάποιο άλλο. Τέλος, δυνατό να έχουμε, στην ίδια πρόταση, συνδυασμό στοιχείων που καταλαμβάνουν διαφορετικές θέσεις στο συνεχές, ακόμη και αν το καθένα από αυτά διαθέτει μόνο δύο τύπους. Για να δώσουμε ένα παράδειγμα, οι συνδυασμοί που μπορούν να γίνουν ανάμεσα στα ισοδύναμα *δεν/εν, μένω/μηνίσκω, σπίτι μου/έσσω μου*, δεν περιορίζονται στις δομές *δεν μένω σπίτι μου* και *εν μηνίσκω έσσω μου*, που αντιστοιχούν στα δύο άκρα του συνεχούς, αλλά παράγουν και μία σειρά από ενδιάμεσες προτάσεις:

10.	[emmi'nisko'spitimu]	Εν μηνίσκω σπίτι μου.
11.	[δ emmi'nisko'es:ɔmu]	Δεν μηνίσκω έσσω μου.
12.	[demmi'nisko'spitimu]	Δεν μηνίσκω σπίτι μου.
13.	?? [em'meno'es:ɔmu]	Εν μένω έσσω μου.
14.	?? [em'meno'spitimu]	Εν μένω σπίτι μου.
15.	?? [dem'meno'es:ɔmu]	Δεν μένω έσσω μου.

από τις οποίες άλλες είναι αποδεκτές από τους ομιλητές και άλλες (αυτές που σημειώνονται με ??) είναι λιγότερο ή περισσότερο αμφισβητήσιμες.

Επομένως, το βασικότερο ερώτημα φαίνεται να είναι αν και κατά πόσον οι ποσοτικοί συσχετισμοί των μεταβλητών (που θα μπορούσαν να μελετηθούν με στατιστική επεξεργασία και να χρησιμοποιηθούν για να διαφοροποιήσουμε με σαφήνεια τα γλωσσικά επίπεδα), ανταποκρίνονται στο (κοινωνιο)γλωσσικό αισθητήριο των ομιλητών. Είναι άγνωστο αν και κατά πόσο οι ομιλητές διαφοροποιούν νοητικά τα επίπεδα χρήσης με βάση τέτοιους συσχετισμούς (κάτι που θεωρητικά θα μεταφραζόταν ως αποδοχή μίας υπόθεσης περί νοητικής καταγραφής/επίγνωσης ποσοτικών διαφορών) ή αν τα κριτήριά τους είναι ποιοτικά, με την έννοια ότι, για παράδειγμα, μια «εμβληματική» χρήση του [tʃ] θα ήταν αρκετή για να χαρακτηρίσει ένα επίπεδο ως «χωρκάτικα» παρά τη συχνή εμφάνιση πραγματώσεων που ανήκουν σε άλλα επίπεδα.

Οι δυσκολίες που προκύπτουν για τη γλωσσολογική ανάλυση επικεντρώνονται σε τρία κυρίως σημεία: (i) για να επιλέξει μία πρόταση ο ομιλητής πρέπει να γνωρίζει όλες τις (αποδεκτές) δυνατότητες, κάτι το οποίο ασφαλώς δεν ισχύει στην πράξη· όπως είπαμε και παραπάνω η συνύπαρξη όλων των επιπέδων στο ενεργητικό ρεπερτόριο του ίδιου ομιλητή δεν είναι δυνατή (ii) ένας συνδυασμός μπορεί να θεωρηθεί αντιπροσωπευτικός για ένα επίπεδο χρήσης, είδαμε όμως ότι υπάρχουν και μη επιτρεπτοί ή προβληματικοί συνδυασμοί: εκτός όμως από τη γλωσσικό αίσθημα των ομιλητών, δεν έχουμε, τουλάχιστον προς το παρόν, κανόνες για τον ορθό σχηματισμό των δυνατών προτάσεων (iii) τέλος, και σε συνάρτηση με το (ii), τίθεται το ζήτημα της ίδιας της ιεράρχησης των επιπέδων: στον παρόν στάδιο δεν έχουμε τη δυνατότητα να καθορίσουμε τα κριτήρια με τα οποία καθεμία από τις (αποδεκτές) προτάσεις θα θεωρηθεί ότι βρίσκεται πλησιέστερα σε ένα από τα δύο άκρα του γλωσσικού συνεχούς.

4. Ποιος είναι ο διαλεκτικός ομιλητής;

Η συμμετοχική παρατήρηση της γλωσσικής κοινότητας από την οποία προέρχονται τα δεδομένα που παρουσιάσαμε, συμπίπτει με την πεποίθηση των μελών της κατά την οποία οι ομιλητές περνούν σχετικά αβίαστα από τη μια επιλογή στην άλλη, και αυτό σε ανεπίσημες, οικείες περιστάσεις επικοινωνίας. Είναι γνωστό ότι η εναλλαγή αυτή στις επιλογές μπορεί να χρησιμοποιείται κοινωνιογλωσσολογικά για να δηλώσει αυξημένη ή μειωμένη οικειότητα ή αλληλεγγύη, να εξαρτάται από το θέμα της συνομιλίας, από την προσπάθεια απόδοσης έμφασης ή εγκυρότητας στα λεγόμενα κτλ. Η πρόταση που παρουσιάζουμε εδώ για επαναπροσδιορισμό του διαλεκτικού συνεχούς ως υφολογικού συναρτάται άμεσα με αυτού του είδους την εθνογραφική προσέγγιση στην εναλλαγή των επιλογών.

Ωστόσο, τα παραδείγματα μορφολογικών και συντακτικών ισοδυναμιών που παρουσιάσαμε, καθίστανται ιδιαίτερα προβληματικά για μια προσέγγιση που οριοθετεί το διαλεκτικό και/ή υφολογικό συνεχές με κριτήριο τη φυσική κατάκτηση (*acquisition*) της γλώσσας. Το θεωρητικό ερώτημα που προκύπτει τη μελέτη των παραδειγμάτων, μπορεί να διατυπωθεί ως εξής: θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι έχουμε επιλογή και εναλλακτική χρήση τύπων που ανήκουν στο φυσικό ρεπερτόριο των ομιλητών, ή ότι έχουμε εναλλαγή κωδικών (*code-switching*) και μετάβαση από ένα φυσικά κατακτημένο σύστημα, αυτό της κυπριακής, σε ένα μη φυσικά κατακτημένο, αυτό της ΚΝΕ; Αν υιοθετήσουμε την πρώτη προσέγγιση, τότε πρακτικά τοποθετούμε την ΚΝΕ στον ακρολεκτικό πόλο του συνεχούς, ή δεχόμαστε ότι το συνεχές περιλαμβάνει και μεγάλο μέρος της μορφολογίας και της σύνταξης της κοινής. Αν υιοθετήσουμε τη δεύτερη προσέγγιση, τότε δεχόμαστε ότι παρόλο που η κοινή δεν ανήκει στο συνεχές και δεν είναι φυσικά κατακτημένη ποικιλία, ένα μεγάλο μέρος της μπορεί να χρησιμοποιείται αβίαστα και εν πολλοίς ορθά για να σηματοδοτήσει συγκεκριμένες επικοινωνιακές ή υφολογικές λειτουργίες. Στην τελευταία αυτή περίπτωση όμως, από κοινωνιογλωσσολογική άποψη, η χρήση στοιχείων της ΚΝΕ δεν συνδέεται αναγκαστικά με τη μετάβαση σε άλλον κώδικα.

Η προκαταρκτική απάντηση που μπορούμε να δώσουμε αυτή τη στιγμή είναι ότι η αβίαστη χρήση μορφοσυντακτικών στοιχείων της ΚΝΕ σε ανεπίσημο λόγο, μεταξύ οικείων, μπορεί να σηματοδοτεί μια αναδιάρθρωση του φεργκιουσονιανού μοντέλου της κοινωνικής διγλωσσίας χωρίς αναγκαστικά να συνεπάγεται φυσική κατάκτηση της υπερκείμενης ποικιλίας. Η έρευνα της εναλλαγής και της μίξης κωδικών εξάλλου έχει καταδείξει πρόκειται για ένα κοινωνιογλωσσολογικό φαινόμενο που δεν συνδέεται απαραίτητα με τη διπλογλωσσία (*bilingualism*) με την στενή έννοια του όρου· αυτό που έχει σημασία σε τέτοιες περιπτώσεις είναι ότι η αυξημένη γλωσσική ικανότητα σε δύο διαφορετικά συστήματα συναρτάται με μεγαλύτερο βαθμό και διαφορετικούς τύπους εναλλαγής και μίξης κωδικών (Fishman 1967, 1980, Poplack 1980).

Είναι πολύ πιθανό ότι η συστηματική εναλλαγή και μίξη μεταξύ δύο συγγενών γλωσσικών ποικιλιών μπορεί να οδηγήσει στη δημιουργία ενός πραγματικά μικτού συστήματος, που θα γίνει αντικείμενο φυσικής κατάκτησης από τους νεότερους ομιλητές. Η σύγχρονη κυπριακή παρέχει τέτοια δείγματα, για παράδειγμα στο μορφοσυντακτικό επίπεδο όπου ο ρηματικός τύπος που χρησιμοποιείται για τη δήλωση του μη πραγματικού είναι *εν νά'ρκουμον* για τους (σχετικά) νεότερους ομιλητές, ενώ παλιότερα η πρόταση αυτή θα πραγματοποιόταν ως *ήταν να 'ρτω* ή *είσιεν να 'ρτω*. Ο νεότερος τύπος είναι μεν κυπριακός από μορφοφωολογική άποψη, μορφοσυντακτικά όμως ακολουθεί τον αντίστοιχο τύπο *θα ερχόμουν* της κοινής. Από κοινωνιογλωσσολογική άποψη, γίνεται αντιληπτός από τους ομιλητές όχι μόνο ως νεότερος, αλλά και ως λιγότερο «βαρετός» τύπος της κυπριακής.

5. Ανακεφαλαίωση

Στην εργασία αυτή προσπαθήσαμε να δείξουμε ότι στη σύγχρονη κυπριακή παρατηρείται αφενός μια αναδιάρθρωση του κλασσικού διγλωσσικού σχήματος του Ferguson, και αφετέρου ένας μετασχηματισμός του γεωγραφικού διαλεκτικού συνεχούς σε υφολογικό συνεχές. Προτείνουμε μια προκαταρκτική διάκριση σε επίπεδα ύφους εντός του συνεχούς της κυπριακής επισημαίνοντας ταυτόχρονα μια σειρά από θεωρητικές και μεθοδολογικές δυσκολίες που θα πρέπει να αντιμετωπίσει η οποιαδήποτε μελλοντική πειραματική ή διαχρονική έρευνα που θα επιχειρήσει να καθορίσει τα κριτήρια διάκρισης των επιπέδων αυτών με τα δεδομένα της γλωσσικής κοινότητας που μας ενδιαφέρει. Τέλος, θέσαμε το ζήτημα της φυσικής κατάκτησης (μέρους) της υπερκείμενης ποικιλίας αφενός ως κριτηρίου για τον ακριβή καθορισμό του διαλεκτικού συνεχούς και αφετέρου για την περιγραφή του γλωσσικού προφίλ του διδιαλεκτικού ομιλητή.

6. Σημειώσεις τέλους

¹ Στην κυπριακή «καλαμαράς» σημαίνει «ελλαδίτης», Έλληνας από την Ελλάδα, ενώ η λέξη «καλαμαρίστικα» έχει δύο σημασίες: α) η γλώσσα των καλαμαράδων, β) η μορφή της κυπριακής που έχει ως πρότυπο την κοινή. Το επίπεδο αυτό της κυπριακής επιλέγεται σε συγκεκριμένες επικοινωνιακές περιστάσεις, είναι πάντα αναγνωρίσιμο από τους φυσικούς ομιλητές και μπορεί να εκληφθεί ως απόπειρα μίμησης της κοινής (και επομένως ιδεολογικής ταύτισης με άλλη γλωσσική κοινότητα): στην τελευταία αυτή περίπτωση, ο χαρακτηρισμός «καλαμαρίστικα» μπορεί να χρησιμοποιηθεί και ειρωνικά. Αντίστοιχα, το ρήμα «καλαμαρίζω» σημαίνει μιλώ τα καλαμαρίστικα, είτε με την πρώτη, είτε με τη δεύτερη σημασία της λέξης, προσπαθώντας δηλαδή να μιμηθώ τους καλαμαράδες με στόχο την προβολή συγκεκριμένης κοινωνιογλωσσολογικής ταυτότητας: η αξιολόγηση της συμπεριφοράς αυτής μπορεί να είναι θετική ή αρνητική, ανάλογα με την επικοινωνιακή περίσταση.

² Για παράδειγμα, το γεγονός ότι η ισοδυναμία είναι μία δυναμική σχέση και μπορεί να εξελίσσεται με αποτέλεσμα δύο καταρχήν ισοδύναμα στοιχεία, π.χ. δύο συνώνυμα όπως *στετέ = γιαγιά*, να καταλήγουν σε μία νέα διάκριση (σημαιολογική στην περίπτωση του ζεύγους *στετέ = γιαγιά*, το οποίο κατέληξε στη διάκριση *γιαγιά = γιαγιά* και *στετέ = προγιαγιά*), η οποία δεν ισχύει για όλους τους ομιλητές σε μία δεδομένη στιγμή της ιστορίας της γλώσσας.

³ Για την κοινωνιογλωσσολογική ανάλυση αυτή η στάση είναι το συγχρονικό προϊόν μίας ιεραρχημένης διαχρονικής συμβίωσης των δύο ποικιλιών.

⁴ Η μορφή αυτή της γλώσσας εμφανίζεται όταν ένας ομιλητής αποφασίζει να χρησιμοποιήσει την ΚΝΕ, χωρίς το αποτέλεσμα να είναι απαραίτητα επιτυχές, γιατί είναι πιθανόν

να υπάρχουν ιδιομορφίες και παρεμβολές από την κυπριακή που δεν είναι συνειδητές, είναι όμως αναγνωρίσιμες από τους ομιλητές της ΚΝΕ.

7. Βιβλιογραφία

- Arvaniti, Amalia. 2002. “Διμορφία, διγλωσσία και η εμφάνιση της Κυπριακής κοινής [Diglossia, bilingualism and the emergence of the Cypriot Koine]”, *Recherches en linguistique grecque*, vol. I, 75-78. Paris: L' Harmattan.
- Bickerton, Derek. 1973. “On the nature of a creole continuum”, *Language* 49, 640-669.
- Bickerton, Derek. 1980. “Decreolisation and the creole continuum”, *Theoretical Orientations in Creole Studies*, ed. by A.Valdman & A. Highfield, 109-127. New York: Academic Press.
- Chambers, Jack K. & Peter Trudgill. 1998. *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DeCamp, David. 1971. “Toward a generative analysis of a post-creole speech continuum”. *Pidginization and Creolization of Languages*, ed. by Dell Hymes, 349-370. Cambridge and New York: Cambridge University Press.
- Ferguson, Charles. 1959. “Diglossia”, *Word* 15, 325-340.
- Fishman, Joshua. 1980. “Bilingualism and biculturalism as individual and as societal phenomena”, *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 1, 3-15.
- Gumperz, John. (ed.) 1981. *Language and Social Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Horrocks, Geoffrey. 1997. *Greek: A History of the Language and its Speakers*. London & New York: Longman.
- Karyolemou, Marilena & Pavlos Pavlou. 2001. “Language attitudes and assessment of salient variables in a bi-dialectal speech community”, *Proceedings of the 1st International Conference on Language Variation in Europe*, 110-120. Barcelona, Universitat Pompey Fabra.
- Καρυολαίμου, Μαριλένα. 2000. “Η κυπριακή: διάλεκτος ή ιδίωμα;”, *Η Ελληνική και οι Διάλεκτοί της / La langue grecque et ses dialectes*, επιμ. Α.-Φ. Χριστίδη, 43-48. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Karyolemou, Marilena. 2001. “Language planning and language policy: the case of Cyprus.”, *Proceedings of the 5th International Conference on Greek Linguistics*, ed. by Y. Agouraki, A. Arvaniti, J. Davy, D. Goutsos, M. Karyolemou, A. Panayotou, A. Papapavlou, P. Pavlou & A. Roussou, 391-398. Thessaloniki: University Studio Press.

- Kerswill, Paul & Ann Williams. 2000. "Creating a new town koine: children and language change in Milton Keynes", *Language in Society* 29, 65-115.
- Kerswill, Paul. 2003. "Dialect levelling and geographical diffusion in British English", *Social Dialectology*. In honour of Peter Trudgill, ed. by D. Britain & J. Cheshire, 223-243. Amsterdam: Benjamins.
- Labov, W. 1980. *Locating Language in Time and Space*. New York: Academic Press.
- Μοσχονάς, Σπύρος. 2002. "Κοινή γλώσσα και διάλεκτος: Το ζήτημα της «γλωσσικής διμορφίας» στην Κύπρο", *Νέα Εστία* 151, 898-928.
- Newton, Brian. 1972. *Cypriot Greek: its Phonology and Inflections*. The Hague: Mouton.
- Papapavlou, Andreas. 2004. "Verbal fluency of bidialectal speakers of SMG and the role of language-in education practices in Cyprus", *International Journal of the Sociology of Language* 168, 91-100.
- Poplack, Shana. 1980. "Sometimes I'll start a sentence in Spanish *y termino en español*: toward a typology of code-switching", *Linguistics* 18, 581-618.
- Σετάνος, Μιχάλης. 1973. "Φαινομενολογία της καθαρεύουσας", *Επιστημονική Επετηρίς της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* 12, 71-95.
- Terkourafi, Marina. 2004. "The Cypriot koine: a recent development?", *Proceedings of the Sixth International Conference of Greek Linguistics*, ed. by G. Catsimali, A. Kalokairinos, E. Anagnostopoulou & I. Kappa. Rethymno: Linguistics Lab. CD-Rom.
- Τριανταφυλλίδης, Μανόλης. 1938. *Νεοελληνική Γραμματική. Ιστορική Εισαγωγή*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Tsiplakou, Stavroula. forth. "Linguistic attitudes and emerging hyperdialectism in a diglossic setting: young Cypriot Greeks on their language", *Berkeley Linguistic Society* 29. *Special Volume: Minority and Diasporic Languages of Europe*, ed. by C. Yoyequet. University of California at Berkeley.

8. Περίληψη

Αφετηρία της εργασίας αυτής είναι η γενική διαπίστωση ότι στη σύγχρονη κυπριακή διάλεκτο εμφανίζονται φαινόμενα που ενδεχομένως αποτελούν ενδείξεις ότι η ως τώρα ακραιφνή κοινωνική διγλωσσία τείνει να υποχωρήσει, ή, καλύτερα, ότι η τα όρια μεταξύ κοινής νέας ελληνικής και κυπριακής συγχέονται με την εμφάνιση της μικτής η αστικής κυπριακής, που χαρακτηρίζεται αφενός από εναλλαγή και μίξη των δύο ποικιλιών και από νέους, υβριδικούς τύπους και δομές και αφετέρου από την ύπαρξη πολλών επιπέδων ανάμεσα στα οποία κινείται κάθε ομιλητής. Η διαπίστωση αυτή εγείρει δύο ενδιαφέροντα θεωρητικά ερωτήματα: πρώτο, ποια είναι τα γλωσσικά και/ή

κοινωνιογλωσσολογικά κριτήρια που επιτρέπουν τον θεωρητικά επαρκή ορισμό των διαφόρων επιπέδων μιας διαλέκτου και δεύτερο σε καταστάσεις κοινωνικής διγλωσσίας υπό εξέλιξη, όπως αυτή της Κύπρου, είναι θεμιτό να μιλάμε για διδιαλεκτικούς ομιλητές, και αν ναι, με βάση το κριτήριο της φυσικής κατάκτησης ή αυτό του βαθμού και της έκτασης της χρήσης των δύο ποικιλιών; Η εργασία αυτή αποτελεί μία πρώτη καταγραφή των θεωρητικών και μεθοδολογικών προβλημάτων που προκύπτουν από το πρώτο ερώτημα, αλλά και να δείξει ότι η απάντηση στο δεύτερο ερώτημα συναρτάται με αυτήν που δίνεται στο πρώτο.